

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA AVRAT, BAYAN, HANIM, HATUN, KADIN VE KARI SÖZCÜKLERİNİN KULLANIMI*

The Use Of The Words Wife (Avrat), Lady, Miss, Dame, Woman, And Wife (Karı) In The Dialects Of Turkish Turkey

Cemile UZUN¹

Özet

Dildeki bazı değişim ve gelişimlerin cinsiyete bağlı farklılık oluşturduğu görülmektedir. Dil ve cinsiyet arasındaki ilişki, 19. yüzyıldan beri araştırmacıların ilgisi çekmiş ve dil-cinsiyet konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Türkçede ise dil bilim ve cinsiyet konusunda az sayıda çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada dişi insanlar için kullanılan sözcükler, anlamları bakımından incelenmiştir.

Erişkin dişi insanlar için kullanılan “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcükleri standart dilde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında geniş bir kullanıma sahiptir. Çalışmada Türkiye Türkçesi ağızlarında “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin kullanımı ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, erişkin dişi insanlar için kullanılan avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı sözcüklerinin Türkiye Türkçesi ağızlarında hangi anlamlarda kullanıldığını belirlemektir. Çalışmaya konu olan sözcüklerin kullanımını tespit etmek için 3061 “derleme” metni taranmıştır. Taranan metinlerden “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin anlamları belirlenmiştir. Çalışmaya konu olan sözcüklerin ağız bölgesine göre ayırt edici bir nitelik taşıyıp taşımadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Türkiye Türkçesi, Erişkin dişi insan.

Abstract

It is seen that some changes and developments in language create differences depending on gender. The relationship between language and gender has attracted the attention of researchers since the 19th century and many studies have been conducted on language and gender. Few studies have been conducted on linguistics and gender in Turkish. In this study, the words used for female humans were analysed in terms of their meaning.

The words “wife (avrat), lady, miss, dame, woman, and wife (karı)” used for adult female people have a wide usage in the standard language and dialects of Turkish dialects of Turkey. In this study, the use of the words “wife (avrat), lady, miss, dame, woman, and wife (karı)” in the dialects of Turkish dialects of Turkey is analysed.

The aim of the study is to determine the meanings of the words “wife (avrat), lady, miss, dame, woman, and wife (karı)” used for adult female people in Turkish dialects of Turkey. In order to determine the usage of the words subject to the study, 3061 “compilation” texts were scanned. The meanings of the words “wife (avrat), lady, miss, dame, woman, and wife (karı)” were determined from the scanned texts. It was determined whether the words subject to the study have a distinctive characteristic according to the dialect region..

Keywords: Dialect, Turkish in Turkey, Adult female human.

Giriş

Cinsiyet, her toplumda hemen hemen bütün disiplinlerde incelenmiş, üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış bir kavramdır. Dil ve cinsiyet ilişkisi çalışmalara birçok açıdan konu olmuştur. Dil biliminde cinsiyet konulu çalışmaların antropoloji, diyalektoloji ve sosyolingüistik alanlarında yapıldığı görülmektedir. Antropologlar, dil-sosyal davranış ilişkisini incelenirken

*Bu çalışma “World Women Conference-V” adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

¹Dr., Fırat Üniversitesi, TÖMER , e-mail: cemileuzun000@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0102-3306

fonoloji ve sözlük bilim üzerinde durmuşlardır. Sosyolinguistler, dil-cinsiyet ve sosyal değişken ilişkisini incelemişlerdir. Diyalektologlar, dil değişimi ve cinsiyet ilişkisini ele almışlardır. Diyalektik özelliklerin hangi cinsin ağızında farklılaştığını anket ve saha çalışması yöntemleriyle belirlemişlerdir. Dil değişimi ve cinsiyet konusunu ele alındığı çalışmalarda “sözcük kullanımı ve cinsiyet” arasındaki ilişkisinin de incelendiği görülmektedir.

Adams, “femina” sözcüğünün saygı ve aşağılanma anlamlarında kullanımlarını incelemiştir (Adams, 1972). Lakoff’un cinsiyet kavramı ile ilgili çalışması büyük ses getirmiştir. Lakoff “kadın dili” terimi üzerinde durmuş, İngilizcede “woman” sözcüğü yerine “lady” sözcüğünün “bayan, hanım” anlamında örtmece bir sözcük olarak kullanıldığını ancak “gentleman” “bey” sözcüğünün örtmece sözcüğü ile karşılanmadığını belirtmiştir (Lakoff, 1973). Miller ve Swift çalışmalarında lady kelimesinin saygı ifade edebileceğini savunmuşlardır (Miller - Casey, 1977). Bebout uyguladığı ankette girl, woman, lady; boy, man, gentleman kelimelerinin kullanımlarının kadınlara ve erkeklere göre nasıl değiştiğini elde ettiği veriler ile ortaya koymuştur (Bebout, 1995). Baron, lady ve woman terimlerinin kullanım tercihlerine ilişkin görüşleri sınıflandırmıştır. Woman sözcüğünün orta sınıf tarafından benimsendiğini, lady teriminin ise alt sınıf statüden birinin üst sınıf statüdeki birine hitap ederken kullanıldığını belirtmiştir (Baron, 1986).

Söz varlığı, bir dilin gelişmişliği ve zenginliği hakkında bilgi verir. Her dil kendine özgü bir söz varlığına sahiptir ve bu söz varlığı zaman içinde değişebilir. Yeni sözcükler eklenip eski sözcükler unutulabilir. Türkiye Türkçesi ağızları (TTA) birçok kaynaktan beslenmektedir ve zengin bir söz varlığına sahiptir. TTA coğrafi, tarihsel, kültürel ve sosyal açıdan çeşitlilik gösterir ve bu unsurlar sözcük seçimini şekillendirirler. İklim, doğal çevre gibi faktörler ağızlardaki sözcük seçimini ve telaffuzu etkileyebilir. Göçler, farklı bölgelerdeki ağızların birbirinden etkilenmesini ve yeni sözcüklerin benimsenmesini sağlayabilir. Gelenekler, ritüeller ve kültürel özellikler, yerel terimlerin ve ifadelerin oluşmasına neden olabilir.

Günümüze kadar TTA’nın söz varlığı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Yemek isimleri, meyve ve bitki isimleri, renk isimleri, mutfak araç gereç isimleri, hayvan isimleri, kişi isimleri, gün isimleri, meslek isimleri, tarım alet isimleri, sağlık ile ilgili sözler, bir yörenin söz varlığı ve etimoloji gibi konularda TTA söz varlığı ele alınmıştır. Çalışma, TTA ile ilgili bir söz varlığı araştırmasıdır. Kadınlardan bahsedilirken kullanılan “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcükleri ele alınmıştır. Bu sözcüklerin TTA’daki kullanımını incelenmiştir.

Türk kültüründe ve dilinde kadının önemli bir yeri bulunmaktadır. TTA’da “kadın” kavramı ile ilgili çalışmaların Türk dilinin söz varlığı içerisinde kadın sözcüğünün yeri, erkekler tarafından eşlerine verilen isimler, kadınlara hitap edilirken kullanılan sözcükler, kadın ile ilgili sözcüklerin sınıflandırılması gibi konularda olduğu görülmektedir.

Çağatay, kadın, hatun sözcüklerinin etimolojileri hakkında bilgi vererek Türk lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında bu sözcüklerin hangi anlamlarda kullanıldıklarına değinmiştir (Çağatay, 1962). Pilancı, Derleme Sözlüğü’nde kadınlar için kullanılan sözleri incelemiştir (Pilancı, 2000). Uçar, TTA’da kadın kelimesinin söz varlığına ilişkin bir sınıflandırma yapmıştır (Uçar, 2013). Yıldırım, TTA’da derleme metinlerden hareketle kadınlara ve erkeklere yönelik hitapları incelemiştir (Yıldırım, 2022).

1. Yöntem

Çalışmanın yöntemini araştırmanın amacına uygun verileri içeren yazılı metinlerin incelenmesi sistemi olan doküman analizi oluşturmaktadır. TTA ile ilgili “derleme” metinleri içeren çalışmalara ulaşılmıştır, çalışmaya konu olan sözcükler bu metinlerden analiz edilmiştir. Derleme metinlerinden tespit edilen “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcükleri anlamlarına göre ve kullanım oranlarına göre sınıflandırmaya tabii tutulmuştur.

2. Bulgular

Çalışmanın verileri iki şekilde incelenmiştir: TTA’da “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin anlamların tespiti ve sözcüklerin kullanımlarının ağız bölgelerine göre

dağılımları.

2.1. TTA'da “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin kullanımları

Çalışmaya konu olan sözcüklerin kullanımını tespit etmek için 3061 “derleme” metni taranmıştır. Taranan metinlerden “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin anlamları belirlenmiştir. “Avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin Türkçe Sözlük'ten, Derleme Sözlüğü'nden ve taranan metinlerden tespit edilen anlamları belirlenmiştir.

Avrat sözcüğü Türkçe Sözlük'te “kadın; karı, eş”, Derleme Sözlüğü'nde “olgun kadın; oyuncu kadın, çengi; hoppa kadın; kadın” anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 1 Nisan 2023). Çağatay avrat sözcüğünün “Güney-Batı ağızlarında ve Anadolu'da kadın, zevce, eş (ve cinsi)” anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir (Çağatay, 1962, 36). Zülfikar, avrat sözcüğünün Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarında ‘kadın’ anlamında kullanımının yaygın olduğunu ve bugün bölgesel bir söz olarak kaldığını ifade eder (Zülfikar, 1988, 99). Taranan eserlerde TTA'da avrat sözcüğünün “eş, erişkin dişi insan, becerikli, yaşlı kadın, gelin, kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür.

Bayan sözcüğü Türkçe Sözlük'te “kadınların ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü; kadın; eş, karı; kadınlara bir seslenme sözü” anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 1 Nisan 2023). Taranan eserlerde TTA'da bayan sözcüğünün “eş, erişkin dişi insan, saygı sözü” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Hanım sözcüğü Türkçe Sözlük'te “kız ve kadınlara verilen unvan, bayan; kadın, eş; toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın; kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan”, Derleme Sözlüğü'nde “hanımefendi; çağırma sözü” anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 2019, 1052). Çağatay sözcüğün “İngilizcenin lady karşılığı ‘yüksek seviyeli kadın’ manasına geldiği gibi hitap olarak Ayşe hanım, Fatma hanım şeklinde her kadın için kullanılabileceğini ifade eder.” (Çağatay, 1962, 36). Taranan eserlerde TTA'da hanım sözcüğünün “eş, erişkin dişi insan, seslenme sözü, hizmetinde bulunulan kadın, kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan, gelin, kadınların adının önüne getirilen saygı sözü, dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür.

Hatun sözcüğü Türkçe Sözlük'te “kadın; bayan, hanım; eş, zevce; yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan” anlamlarında kullanılmıştır (TDK, 1 Nisan 2023). Çağatay hatun sözcüğünün “zevce, yüksek sınıf kadını, hanım” anlamlarının Anadolu ağızlarında korunduğunu belirtmiştir (Çağatay, 1962, 36). Taranan eserlerde TTA'da hatun sözcüğünün “erişkin dişi insan, eş, kadınların adının önüne getirilen saygı sözü, kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan” anlamlarında kullanıldığı belirlenmiştir.

Kadın sözcüğü Türkçe Sözlük'te “erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen; analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan; hizmetçi bayan; bayan”, Derleme Sözlüğü'nde “güzel, şık, hoş; dişi insan” anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 2019, 1342). Çağatay, kadın sözcüğünün TTA'da “ortak, sevgili, uygunsuz kadın, kız, hizmetçi kadın, ihtiyar kadın gibi söz ve ifadelere karşılık olan bol bol malzeme ortaya” çıkardığını belirtmiştir (Çağatay, 1962, 36). Taranan eserlerde TTA'da kadın sözcüğünün “erişkin dişi insan, eş, kadınların adının önüne getirilen saygı sözü, becerikli, gelin, dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Karı sözcüğü Türkçe Sözlük'te “bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce; kadın; yaşlı, ihtiyar”, Derleme Sözlüğü'nde “yaşlı, eski; kadın” anlamlarında kullanılmıştır (TDK, 2019, 2089). Taranan eserlerde TTA'da karı sözcüğünün “erişkin dişi insan, eş, yaşlı kadın, kadınların adının önüne getirilen saygı sözü, dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işlerini gören kadın, seslenme sözü” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 1: Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü ve TTA'da Taranan Eserlerde Tespit Edilen “Avrat, Bayan, Hanım, Hatun, Kadın ve Karı” Sözcüklerinin Anlamları

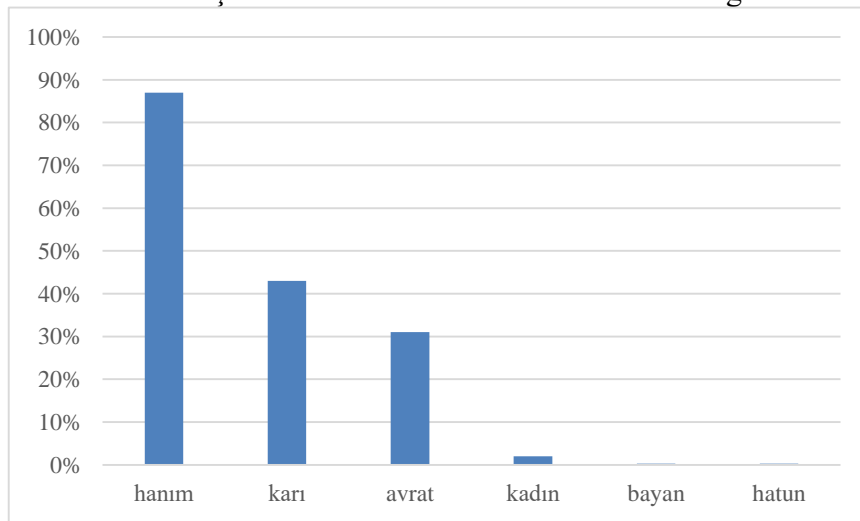
	Türkçe Sözlük	Derleme Sözlüğü	TTA'da taranan eserlerde tespit edilen anlam
avrat	<ul style="list-style-type: none"> • kadın • karı, eş 	<ul style="list-style-type: none"> • kadın • olgun kadın • oyuncu kadın, çengi • hoppa kadın 	<ul style="list-style-type: none"> • erişkin dişi insan • eş • dans eden, oyun oynayan² • davranışları hafif olan³ • becerikli • yaşlı kadın • gelin • kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan
bayan	<ul style="list-style-type: none"> • eş, karı • kadın • kadınların ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü • kadınlara bir seslenme sözü 	-	<ul style="list-style-type: none"> • eş • erişkin dişi insan • saygı sözü
hanım	<ul style="list-style-type: none"> • kız ve kadınlara verilen unvan, bayan • kadın, eş • toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın • kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan 	<ul style="list-style-type: none"> • hanımefendi • çağırma sözü 	<ul style="list-style-type: none"> • seslenme sözü • eş • erişkin dişi insan • hizmetinde bulunulan kadın • kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan • gelin • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın
hatun	<ul style="list-style-type: none"> • kadın • bayan, hanım • eş, zevce • yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan 	-	<ul style="list-style-type: none"> • erişkin dişi insan • eş • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan

^{22,23} TTA'da "dans eden, oyun oynayan; davranışları hafif olan" anlamlarına sadece avrat sözcüğünde rastlanıldığı için sınıflandırmada bu anlamlara yer verilmemiştir.

kadın	<ul style="list-style-type: none"> • erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen • analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri becerileri olan <ul style="list-style-type: none"> • hizmetçi bayan • bayan 	<ul style="list-style-type: none"> • güzel, şık, hoş • dişi insan 	<ul style="list-style-type: none"> • erişkin dişi insan • eş • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • becerikli • gelin • güzel⁴ • dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın
karı	<ul style="list-style-type: none"> • bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce • kadın • yaşlı, ihtiyar 	<ul style="list-style-type: none"> • yaşlı, eski • kadın 	<ul style="list-style-type: none"> • eş • erişkin dişi insan • yaşlı kadın • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın • seslenme sözü

Tespit edilen anlamlardan hareketle sözcüklerin aynı anlama gelen anlamları karşılaştırılmıştır. Aynı anlama gelen sözcüklerin kullanım oranları incelenmiştir.

Tablo 2: Eş Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

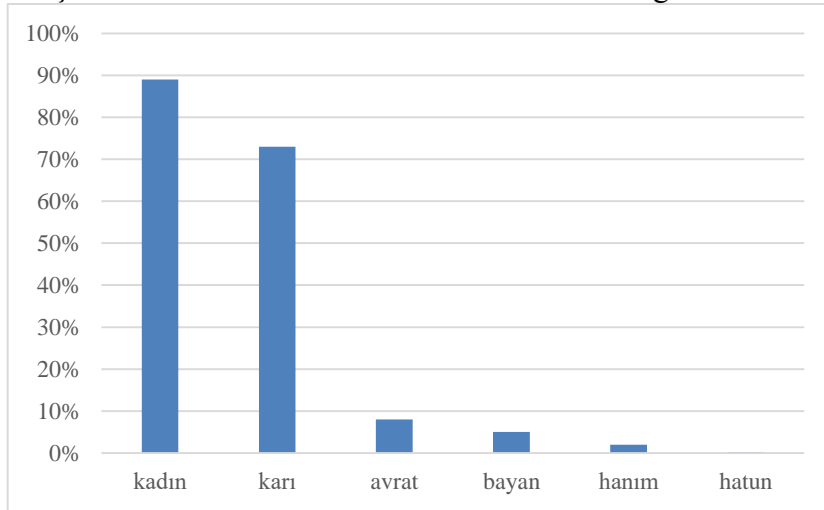

⁴ TTA'da "güzel" anlamına sadece kadın sözcüğünde rastlanıldığı için sınıflandırmada bu anlama yer verilmemiştir.

TTA'da eş anlamında en fazla tercih edilen sözcüğün %87 oran ile “hanım” olduğu görülmektedir. Hanım sözcüğünden sonra eş anlamında en çok tercih edilen sözcükler sırasıyla %43 karı, %31 avrat, %2 kadın, %0.3 bayan ve %0.3 hatun'dur.

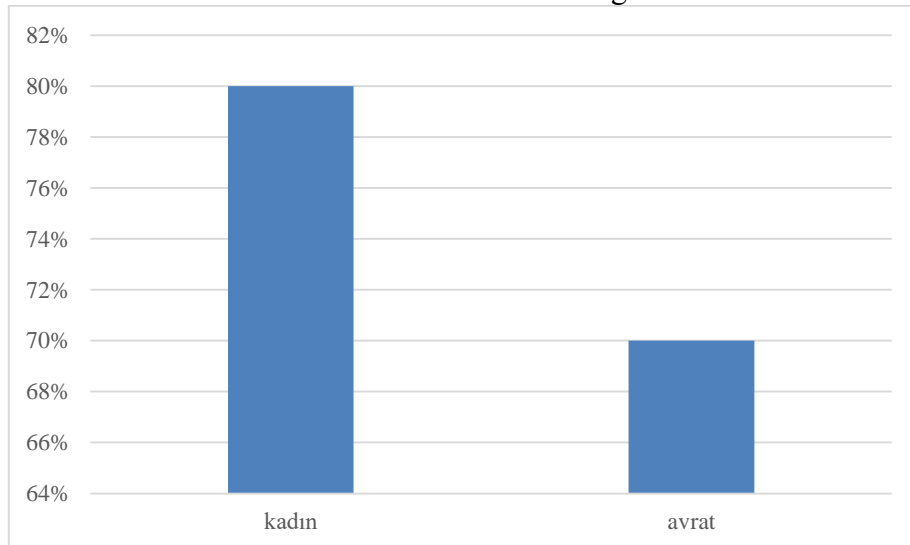
“Hanım” sözcüğünün kullanımına en çok erkek kaynak kişinin konuşmasında rastlanılmıştır. Erkek kaynak kişinin “başkasının eşinden bahsederken” hanım sözcüğünü kullandığı tespit edilmiştir. Kadın kaynak kişilerin konuşmasında ise sözcüğün kullanımına asker, hâkim, öğretmen gibi meslek sahibi birinin eşinden bahsederken rastlanılmıştır. Avrat sözcüğünün eş anlamında kullanımına en çok erkek kaynak kişinin konuşmasında rastlanılmıştır. Erkek kaynak kişinin “kendi eşinden bahsederken” en çok avrat sözcüğünü kullandığı tespit edilmiştir. Sakaoğlu, erkeklerin eşlerinin adı yerine kullandıkları isimler arasında avrat hitabının olduğunu belirtir (Sakaoğlu, 2014). Karı sözcüğünün eş anlamında kullanımına en çok kadın kaynak kişilerin konuşmasında rastlanılmıştır. Kadın kaynak kişilerin “başkasının eşinden bahsederken” karı sözcüğünü kullandıkları görülmüştür.

Tablo 3: Erişkin Dişi İnsan Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

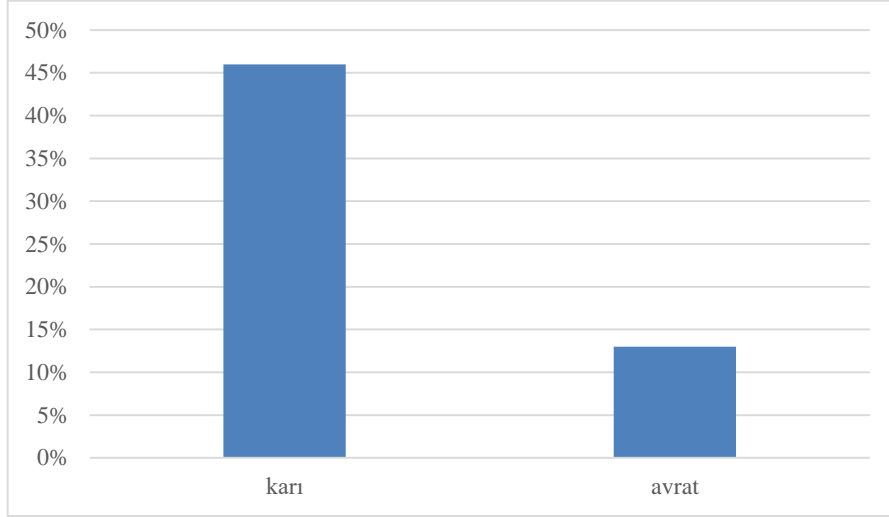
TTA'da “erişkin dişi insan” anlamında en çok kullanılan sözcüğün %89 oran ile kadın olduğu görülmektedir. Kadın sözcüğünden sonra ise en çok kullanılan sözcükler sırasıyla “%73 karı, %8 avrat, %5 bayan, %2 hanım ve %0.2 hatun”dur. Standart Türkçede olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında erişkin dişi insan için en çok kadın sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 4: “Becerikli” Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da "becerikli" anlamında kullanılan sözcükler "avrat ve kadın"dır. Sözcüklerin kullanım oranları "%80 kadın ve %70 avrat"tır. Kadın ve avrat sözcüklerinin "hem ev işlerini hem de bağ, bahçe gibi dışarı işlerini yapma konusunda hünerli olan" dişi insanlar için kullanıldığı tespit edilmiştir.

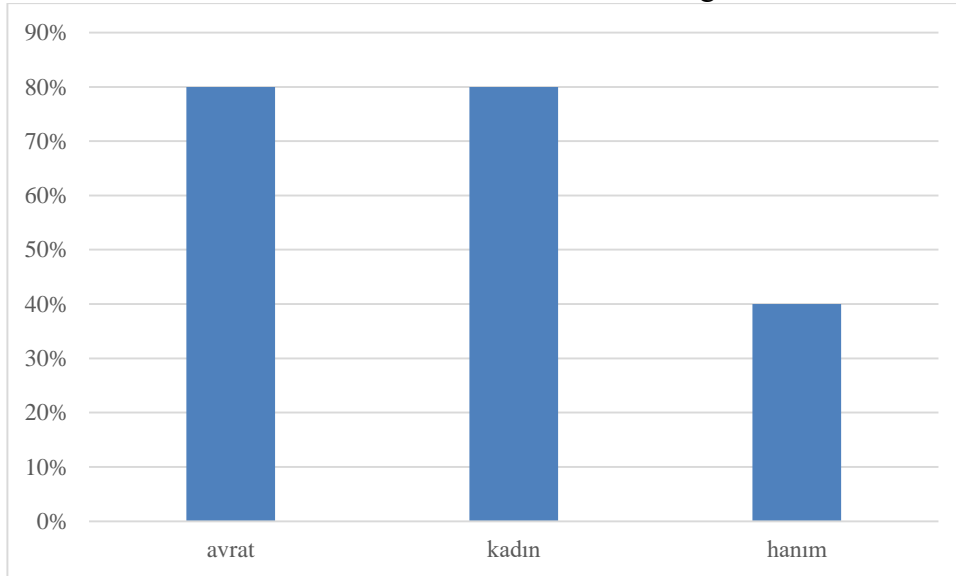
Tablo 5: Yaşlı Kadın Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da yaşlı kadın anlamında kullanılan sözcüklere Türkçe Sözlük'te olduğu gibi avrat ve karı sözcüklerinde rastlanılmıştır. Yaşlı kadın anlamında kullanılan sözcüklerin oranı ise "%46 karı ve %12 avrat"tır.

Yaşlı kadın anlamında "karı ve avrat" sözcükleri en çok kadın kaynak kişilerin konuşmasında görülmüştür. Avrat sözcüğünün yaşlı kadın anlamında kullanıldığı cümlelerde "daha iyi, en iyisi, becerikli, hünerli" ifadelerine yer verildiği tespit edilmiştir.

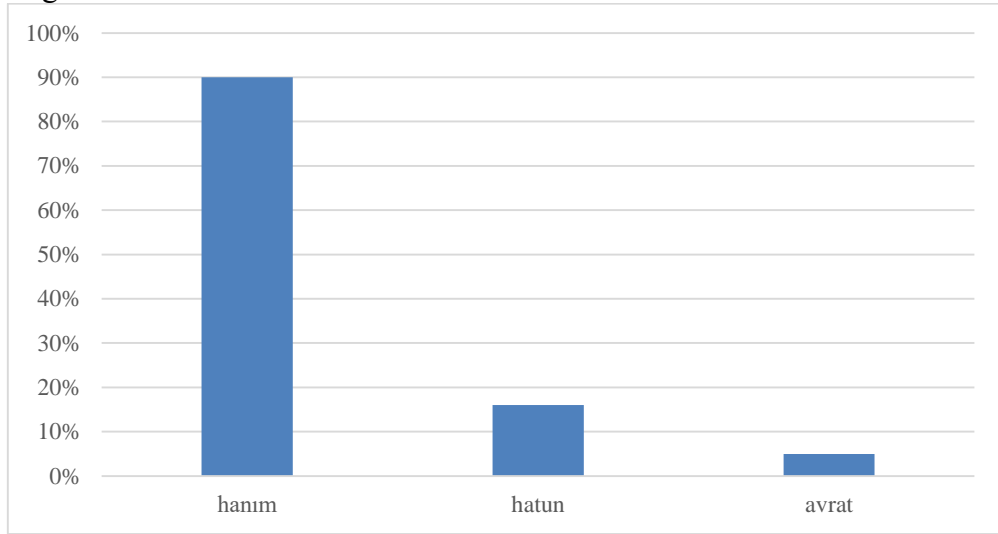
Tablo 6: TTA'da "Gelin" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da "gelin" olan birini işaret etmek için "avrat, hanım, kadın" sözcüklerinin kullanıldığı belirlenmiştir. "Gelin" anlamında kullanılan sözcüklere sınırlı ölçüde rastlanılmıştır. Sözcüklerin "hanım almak, kadın almak, avrat almak" şeklinde kullanılmıştır. Sözcüklerin kullanım oranları ise %80 "avrat", %80 "kadın", %40 "hanım"dır.

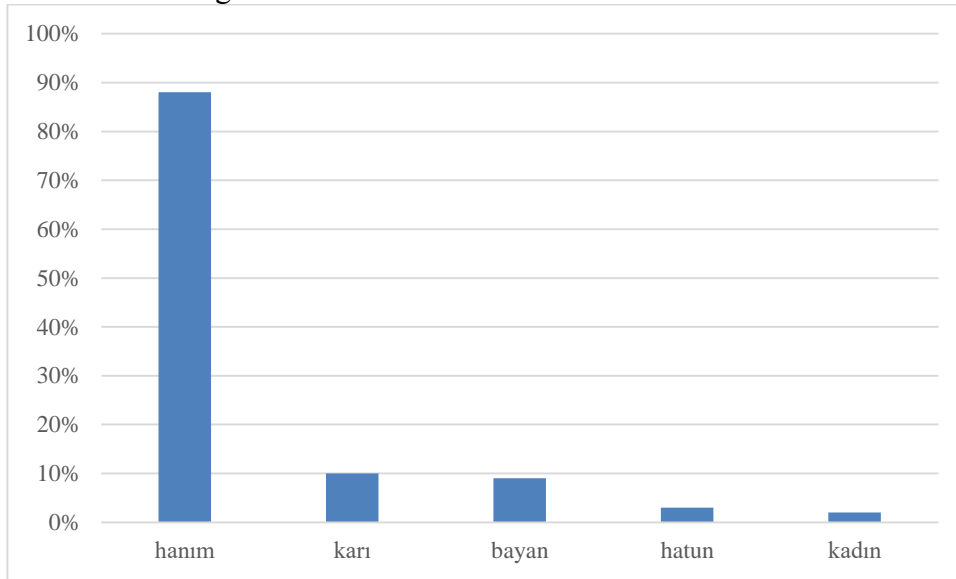
Tablo 7: TTA'da "Kadınlığın Bütün İyi Niteliklerini Taşıyan" Anlamında Kullanılan

Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da "kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan" anlamında kullanılan sözcükler "%5 avrat, %90 hanım ve %16 hatun"dur. Türkçe Sözlük'te "kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan" anlamında kullanılan sözcük sadece "hanım"dır. TTA'da ise hanım sözcüğünün yanı sıra avrat ve hatun sözcüklerinin kullanıldığı da tespit edilmiştir. Sözcüklerin "hanım garı, avrat balam, hanım kızım" gibi ifadelerde sıfat olarak kullanımlarına rastlanılmıştır.

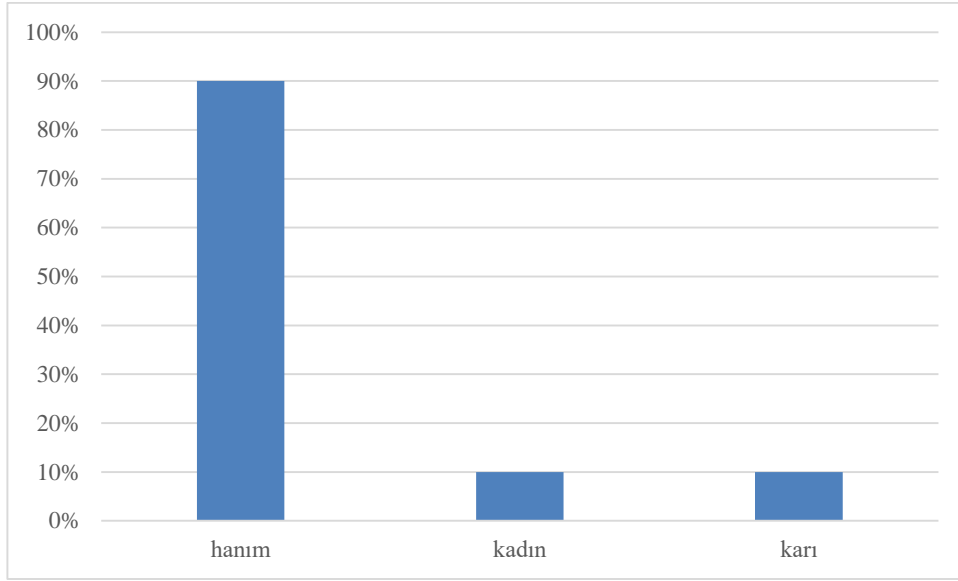
Tablo 8: TTA'da "Saygı Sözü veya Kadının Adının Önüne Getirilen Saygı Sözü" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da saygı sözü ya da kadının adının önüne getirilen saygı sözü anlamında en çok kullanılan kelimeler sırasıyla "%88 hanım, %10 karı, %9 bayan, %3 hatun ve %2 kadın"dır. Hanım sözcüğü ayırt edici bir şekilde, saygı sözü ya da kadının adının önüne getirilen saygı sözü anlamında kullanılmaktadır.⁵

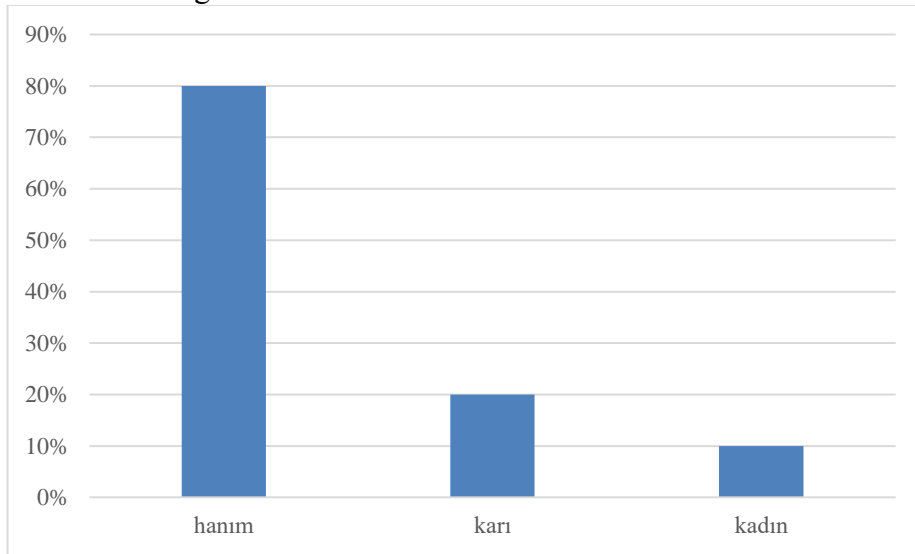
Tablo 9: TTA'da "Hizmetinde Bulunulan Kadın" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

⁵ Derleme yapan kişilere hitap ederken de hanım sözcüğünün kullanıldığı belirlenmiştir.

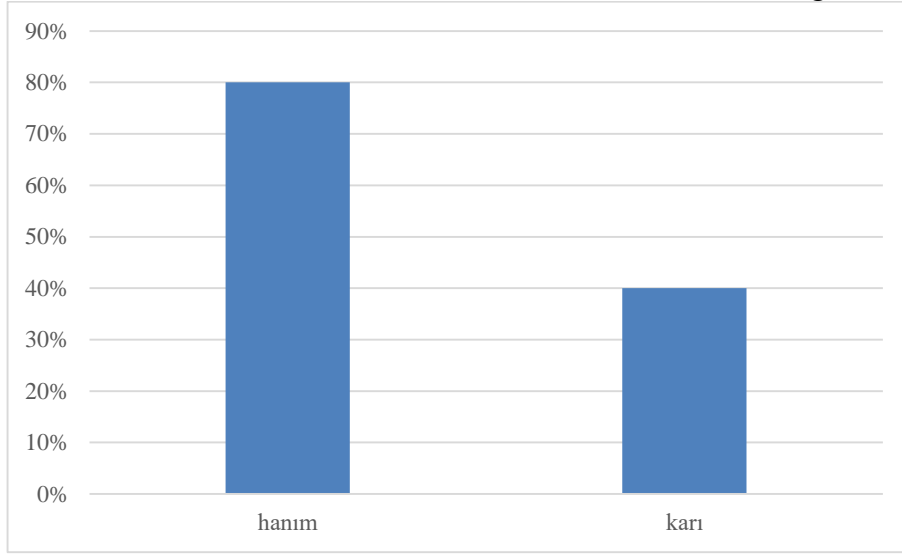
Türkçe Sözlük'te “hanım” sözcüğünün anlamlarından biri de “hizmetinde bulunan kadın”dır. TTA'da, Türkçe Sözlük'ten farklı olarak “kadın ve karı” sözcüklerinin de bu anlamda kullanıldığı görülmektedir. Sözcüklerin kullanım oranlarının en çoktan en aza doğru sıralaması %90 hanım, %10 kadın ve %10 karı'dır. Sözcükler, çalışanları olan ve hizmetinde bulunan varlıklı kadınlardan bahsedilirken kullanılmıştır.

Tablo 10: TTA'da “Dışarıda Bir İşte Çalışmayıp Kendi Ev İşleri Gören Kadın” Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

Standart Türkçede “dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın” anlamında kullanılan sözcük ev hanımıdır. TTA'da “ev kadını, ev karısı” sözcüklerini de rastlanılmıştır. Sözcüklerin kullanım oranları %80 hanım, %20 karı ve %10 kadın'dır.

Tablo 11: TTA'da "Seslenme Sözü" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da "hanım" ve "karı" sözcüklerinin "Kezban hanım, Hatice karı" gibi özel isimlerle birlikte seslenme sözü anlamında da kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcüklerin bu anlamda kullanımı %80 oran ile hanım ve %40 oran ile karı'dır.

2.2. "Avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı" sözcüklerinin ağız bölgelerine göre dağılımları

Bu başlıkta "avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı" sözcüklerinin kullanım oranlarının TTA'daki dağılımına bakılmıştır. Sözcüklerin TTA'daki dağılımının sınıflandırılması ağız bölgelerine göre yapılmıştır. Ağız bölgelerinin sınıflandırması için Karahan'ın tasnifi kullanılmıştır. Karahan, Türkiye Türkçesi ağızlarını üç ana gruba, her ana grubu da alt sınıflara ayırmıştır (Karahan, 1996, 96-173):

1. "Doğu Grubu Ağızları: Ağrı, Artvin merkez ile Şavkat, Ardanoç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları.

Alt gruplar:

- I. *Grup:* Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Palu, Karakoçan (Elazığ) ağızları.
- II. *Grup:* Kars (Ardahan, Posof hariç), Erzurum merkez, Aşkale, Ovacık, Narman, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı, Erzincan merkez, Tercan, Çayırılı, Kemah, Refahiye, Gümüşhane ağızları.
- III. *Grup:* Ardahan, Posof (Kars), Artvin merkez, Şavkat, Yusufeli, Ardanoç (Artvin), Oltu, Tortum, Olur, Şenkaya, İspir (Erzurum) ağızları
- IV. *Grup:* Kemaliye, İliç (Erzincan), Elazığ merkez, Keban, Baskil, Ağın, Harput (Elazığ) Tunceli ağızları.

2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları: Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızları.

Alt Gruplar:

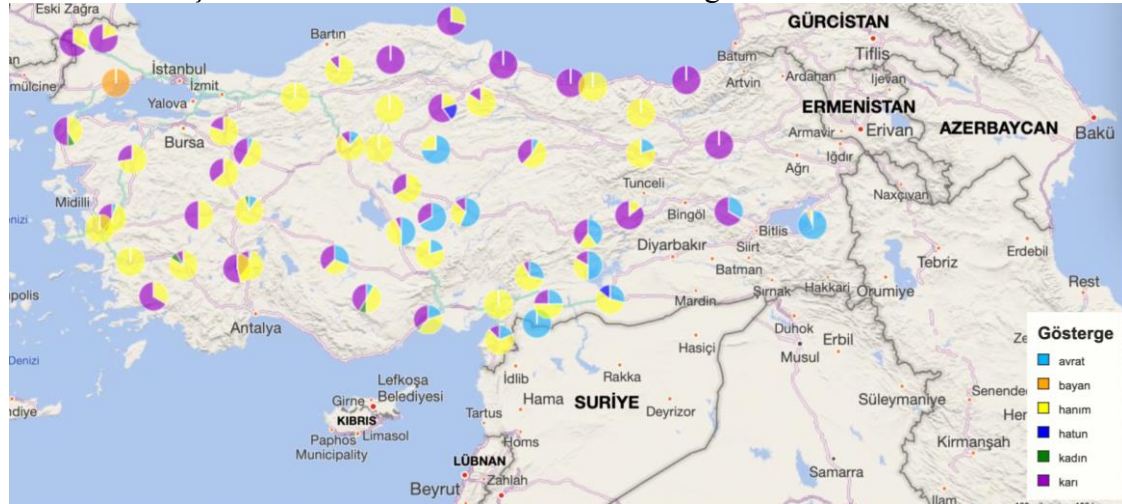
- I. *Grup:* Trabzon, Rize merkez, Kalkandere, İkizdere, Gündoğdu, Büyükköy ağızları.
 - II. *Grup:* Çayeli, Çamlıhemşin, Pazar, Ardeşen, Fındıklı (Rize) ağızları.
 - III. *Grup:* Arhavi, Hopa, Borçka, Kemalpaşa, Muratlı, Ortacalar, Göktaş, Camili, Meydancık, Ortaköy (Artvin) ağızları.
3. Batı Grubu Ağızları: Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu,

Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları.

Alt gruplar:

- I. Grup: Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak ve Nallıhan (Ankara) ağızları.
- II. Grup: İzmit ve Sakarya ağızları.
- III. Grup: Bolu (Göynük, Mudurnu, Seben, Kıbrısçık hariç), Zonguldak, Bartın, Kastamonu (Tosya hariç), Ovacık, Eskipazar (Çankırı) ağızları.
- IV. Grup: Beypazarı, Çamlıdere, Kızılcahamam, Gündül, Ayaş (Ankara), Göynük, Mudurnu, Seben, Kıbrısçık (Bolu), Çankırı (Ovacık, Eskipazar ve Kızılırmak hariç)
- V. Grup: Sinop (Boyabat hariç), Samsun, (Havza, Ladik hariç), Ordu (Mesudiye hariç), Giresun (Alucra ve Şebinhisar hariç), Şalpazarı (Trabzon) ağızları.
- VI. Grup: Havza, Ladik (Samsun), Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye (Ordu), Şebinhisar, Alucra (Giresun), Malatya merkez, Hekimhan, Arapkir ağızları.
- VII. Grup: Tarsus (İçel), Ereğli, Konya merkez ilçesinin bazı yöreleri, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Darende, Akçadağ, Doğanşehir (Malatya), Birecik, Halfeti (Urfa) ağızları.
- VIII. Grup: Ankara merkez, Haymana, Bala, Şereflikoçhisar, Çubuk, Kırıkkale, Keskin, Kalecik, Kızılırmak (Çankırı), Çorum merkez ilçesi ile güneyindeki ilçeler, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Kayseri, Şarkışla, Gemerek (Sivas), Yozgat ağızları.
- IX. Grup: Konya (merkez ilçenin bazı yöreleri ve Ereğli hariç), İçel (Tarsus hariç) ağızları.”

Şekil 1: TTA’da Eş Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

Haritada bir ağızda “eş” sözcüğü anlamında birden fazla sözcüğün kullanıldığı görülmektedir. “Hanım” sözcüğü “eş” anlamında geniş bir alanda kullanılmaktadır. Sözcüğün en çok kullanıldığı ağızlar Batı grubu, I. alt grubu ağızlarından Afyonkarahisar, Balıkesir, Isparta ve Manisa’dır. En az kullanıldığı ağızlar ise Kuzeydoğu grubudur.

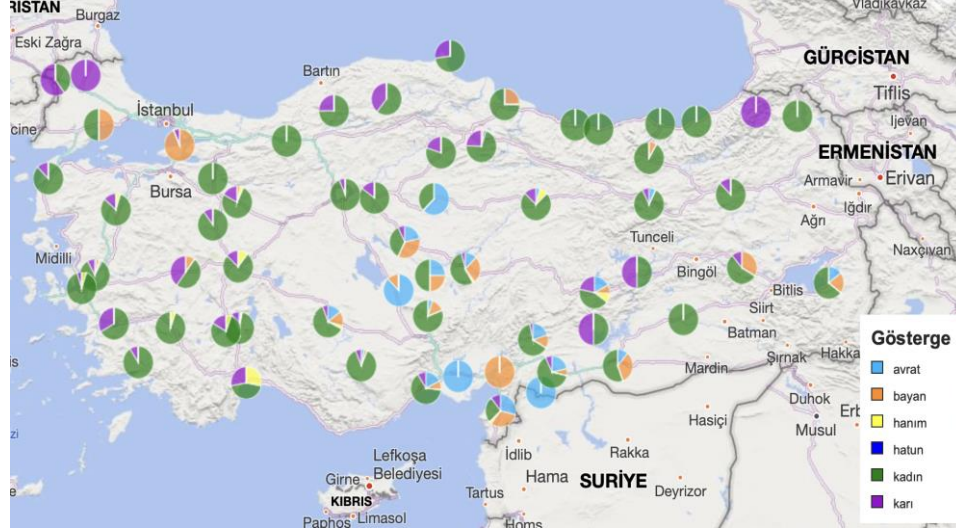
“Avrat” sözcüğünün kullanımının ise belirli bölgelerde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Sözcüğün en çok kullanıldığı ağızlar sırasıyla Kayseri ve Van’dır. Sözcüğün eş anlamında kullanımına Batı grubu I. grup ağızlarından Aydın, Balıkesir, Çanakkale ve Muğla ağızlarında rastlanılmamıştır.

“Bayan” sözcüğünün kullanımına sadece Tekirdağ ağızında, hatun sözcüğünün kullanımına

ise sadece Çorum ve Şanlıurfa ağızlarında rastlanılmıştır. Kadın sözcüğünün kullanımına Batı grubu, I. alt grubundan Çanakkale, Denizli ve Muğla ağızlarında sınırlı sayıda rastlanılmıştır.

Eş anlamında hanım sözcüğünden sonra en çok kullanılan sözcük karıdır. Bu sözcüğün en çok Batı grubu ağızlarında Isparta, Kastamonu ve Mersin ağızlarında kullanıldığı görülmektedir. Afyonkarahisar, Bolu, Niğde, Tekirdağ ve Van ağızlarında sözcüğün kullanımına rastlanılmamıştır.

Şekil 2: TTA'da "Erişkin Dişi İnsan" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

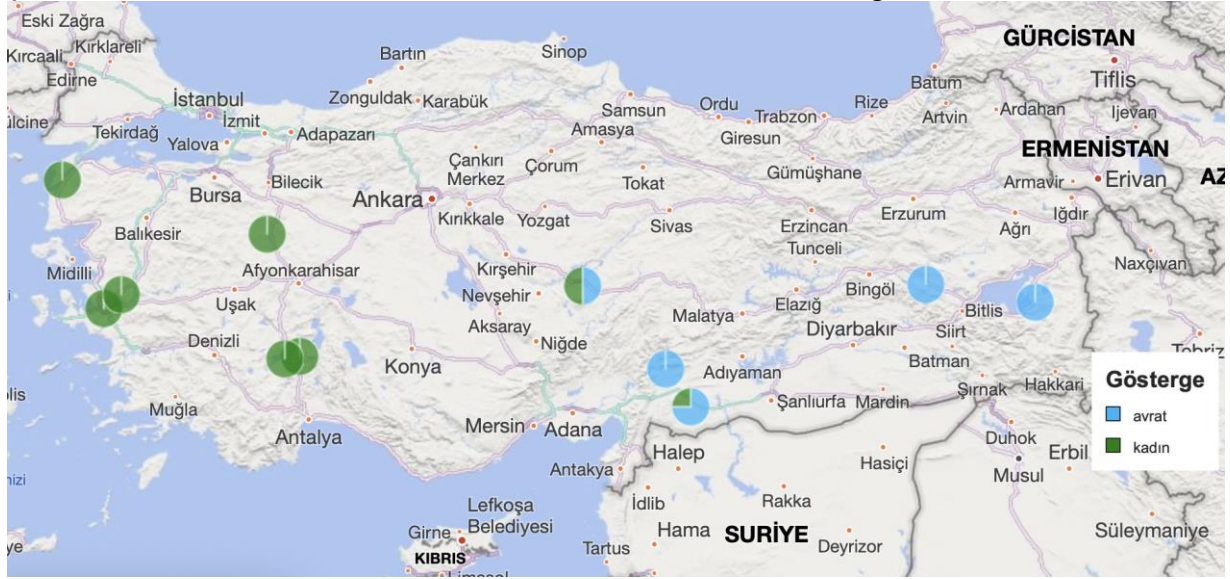

TTA'da "erişkin dişi insan" anlamında bir ağızda birden fazla sözcüğün kullanıldığı, kadın sözcüğünün en yaygın kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Kadın sözcüğü en çok Batı grubu ağızlarında Isparta, Kastamonu ve Manisa ağızlarında; Doğu grubu ağızlarından Van ağızında kullanılmıştır. Sözcüğün en az kullanıldığı ağızların ise Adana, Osmaniye, Kırklareli ve Kilis ağızları olduğu tespit edilmiştir. Batı grubu, V. alt grup ağızlarından Giresun, Ordu, Trabzon ağızlarında ve Kuzeydoğu grubu ağızlarından Trabzon ve Rize ağızlarında erişkin dişi insan için sadece kadın sözcüğünün kullanılması dikkat çekicidir.

Karı sözcüğünün en çok kullanıldığı ağızlar Batı grubu ağızlarından Amasya, Isparta ve Kastamonu; en az kullanıldığı ağızlar Batı grubu, I. grup ağızlarından Ankara, Çanakkale, Aydın, İzmir ve Muğla'dır. Avrat sözcüğünün en çok kullanıldığı ağızlar Batı grubu, VII. grup ağızlarında Hatay, Mersin ve Kahramanmaraş; en az kullanıldığı ağızlar Batı grubu, VIII. grubu ağızlarında Niğde ve Sivas ağızlarıdır.

Bayan, hanım ve hatun sözcüklerinin erişkin dişi insan anlamında çok az kullanıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bayan sözcüğüne en çok Hatay, Kayseri, Tekirdağ, Van ve Yalova ağızlarında; hanım ve hatun sözcüklerine Batı grubu, I. grup ağızlarında rastlanılmıştır.

Şekil 3: TTA'da "Becerikli" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

Haritada TTA'da becerikli anlamında kullanılan "kadın" ve "avrat" sözcüklerinin çok sınırlı bir kullanımının olduğu görülmektedir. Avrat sözcüğü en çok Batı grubu, VII. grup ağızlarından Gaziantep ve Kahramanmaraş ağızlarında; Doğu grubu, I. grup ağızlarından Muş ve Van ağızlarında kullanılmıştır. Kadın sözcüğüne Batı grubu, I. grup ağızlarından Burdur, Çanakkale, Isparta, Kütahya ve Manisa ağızlarında rastlanılmıştır.

Şekil 4: TTA'da "Yaşlı Kadın" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

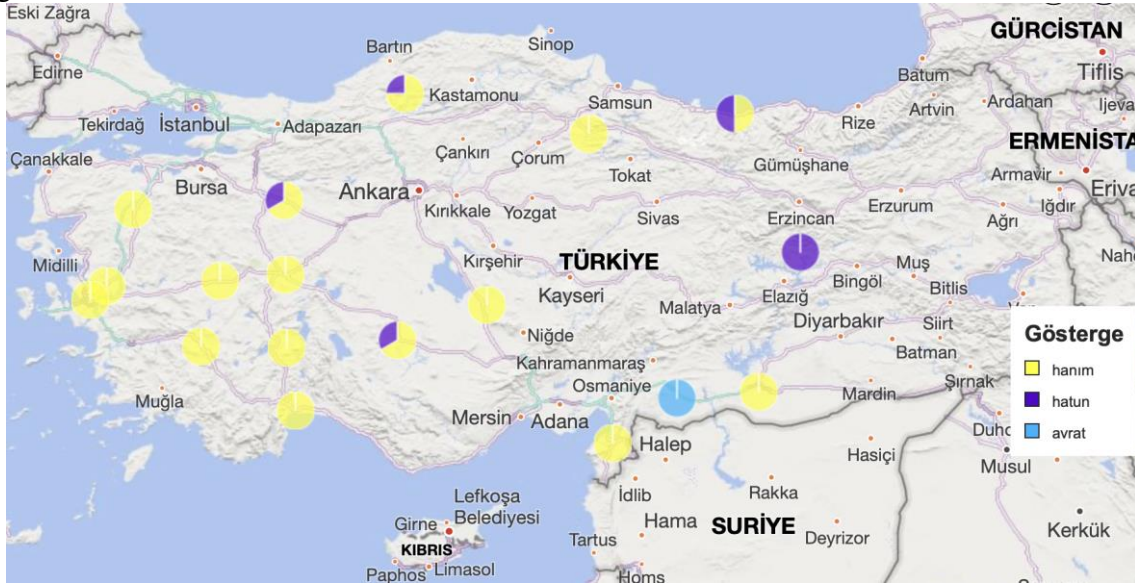
TTA'da "yaşlı kadın" anlamında kullanılan sözcüklerden karı sözcüğünün daha yaygın ve daha geniş bir alanda kullanıldığı görülmektedir. Karı sözcüğü en çok Batı grubu ağızlarından Eskişehir, Isparta, Kastamonu ve Sinop ağızlarında kullanılmıştır. Avrat sözcüğünün kullanımına Batı grubu, VII. grup ağızlarından Adıyaman, Hatay, Kahramanmaraş ve Konya ağızlarında rastlanılmıştır.

Şekil 5: TTA'da “Gelin” Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

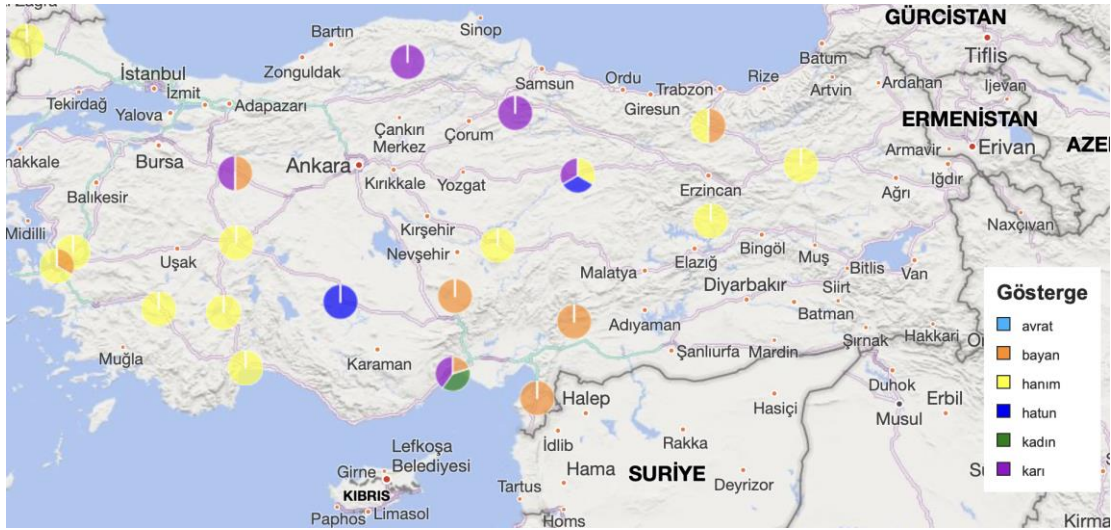
TTA'da gelin anlamında kullanılan “avrat, hanım ve kadın” sözcüklerinin dağılımı haritada gösterildiği gibidir. Avrat sözcüğün kullanımına Elazığ ağızında, kadın sözcüğünün kullanımına Afyon ve Aydın ağızlarında, hanım sözcüğünün kullanımına Konya ağızında rastlanılmıştır.

Şekil 6: TTA'da “Kadınlığın Bütün İyi Niteliklerini Taşıyan” Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

Haritada TTA'da “kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan” anlamında kullanılan “hanım” sözcüğünün Batı grubu ağızlarında daha sık kullanıldığı görülmektedir. Hanım sözcüğünün en çok Batı grubu ağızlarından Amasya, Antalya ve Denizli ağızlarında; hatun sözcüğünün Giresun, Eskişehir ve Tunceli ağızlarında; avrat sözcüğünün ise Gaziantep ağızında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 7: TTA'da “Saygı Sözü veya Kadının Adının Önüne Getirilen Saygı Sözü” Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da "saygı sözü veya kadının adının önüne getirilen saygı sözü" anlamında kullanılan sözcüklerin dağılımı haritada gösterildiği gibidir. Bayan sözcüğü Batı grubu ağızlarından Eskişehir, Gümüşhane, Hatay, İzmir, Kahramanmaraş, Mersin ve Niğde ağızlarında eşit oranlarda kullanılmıştır. Hanım sözcüğü en çok Batı grubu, I. grup ağızlarından Burdur, Denizli ve İzmir ağızlarında kullanılmıştır. Hatun sözcüğünün kullanımına Konya ve Sivas ağızlarında, kadın sözcüğünün kullanımına Mersin ağızında rastlanılmıştır. Karı sözcüğü ise sırasıyla en çok Batı grubu ağızlarından Amasya, Eskişehir, Kastamonu, Mersin ve Sivas ağızlarında kullanılmıştır.

Şekil 8: TTA'da "Hizmetinde Bulunulan Kadın" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da "hizmetinde bulunulan kadın" anlamında kullanılan sözcüklerin dağılımı haritada gösterildiği gibidir. Hanım sözcüğünün kullanımına Batı grubu ağızlarından Adıyaman, Amasya, Isparta, Mersin, Muş, Niğde, Sinop ve Sivas ağızlarında rastlanılmıştır. Kadın sözcüğünün kullanımına Denizli ağızında, karı sözcüğünün kullanımına Isparta ağızında rastlanılmıştır.

Şekil 9: TTA'da "Dışarıda Bir İşte Çalışmayıp Kendi Ev İşleri Gören Kadın" Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

Hanım sözcüğüne Batı grubu ağızlarından Adıyaman, Antalya, Isparta, İzmir, Karabük, Konya, Mersin, Niğde ve Yozgat ağızlarında; karı sözcüğüne Adana, Isparta ve Kars ağızlarında; kadın sözcüğüne Mersin ağızında rastlanılmıştır.

Şekil 10: TTA'da “Seslenme” Anlamında Kullanılan Sözcüklerin Dağılımı

TTA'da “seslenme sözü” anlamında kullanılan sözcüklerin dağılımı haritada gösterildiği gibidir. Hanım sözcüğünün kullanıma Edirne ağızında ve Batı grubu ağızlarından Denizli, Erzurum, Isparta, İzmir ve Sivas ağızlarında; karı sözcüğünün kullanımına Adana ağızında rastlanılmıştır.

Sonuç

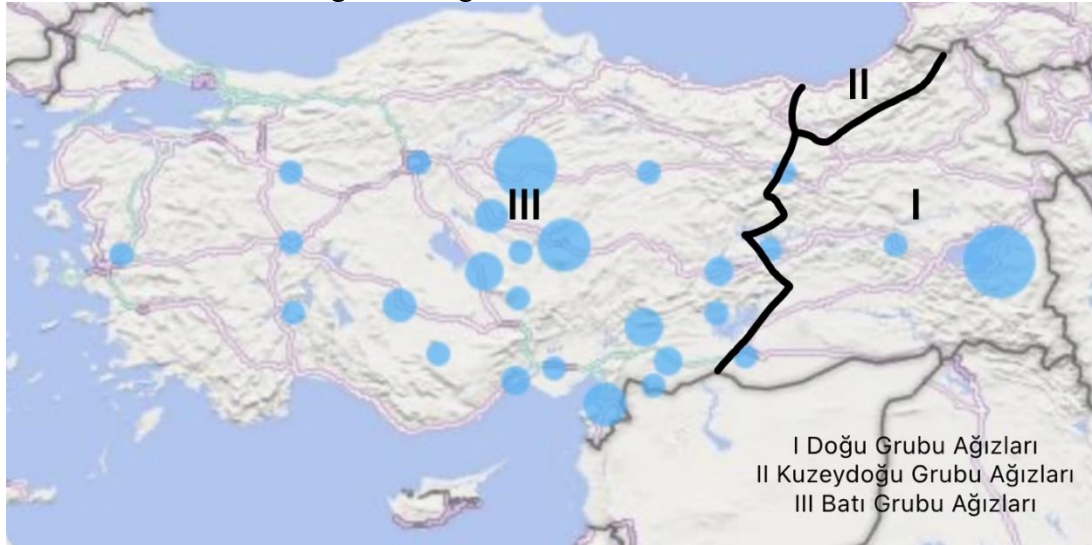
Çalışmada “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin anlamları üzerinde durulmuştur. Sözcüklerin tespit edilen anlamları Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü ile karşılaştırılmıştır. Taranan eserlerden hareketle sözcüklerin TTA’da, Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü’ne ek olarak kazandığı anlamlar belirlenmiştir.

Tablo 12: Sözcüğün Türkçe Sözlük’teki ve Derleme Sözlüğü’ndeki Anlamlarına Ek Olarak TTA’da Kazandığı Anlamlar

avrat	<ul style="list-style-type: none"> • becerikli • yaşlı kadın • gelin • kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan
bayan	-
hanım	<ul style="list-style-type: none"> • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın
hatun	<ul style="list-style-type: none"> • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan
kadın	<ul style="list-style-type: none"> • eş • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • gelin • dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın
karı	<ul style="list-style-type: none"> • kadınların adının önüne getirilen saygı sözü • dışarıda bir işte çalışmayıp kendi ev işleri gören kadın • seslenme sözü

TTA’da sözcüklerin genel kullanım oranları “%11 avrat, %5 bayan, %20 hanım, %0.8 hatun, %43 kadın ve %19 karı”dır. “Avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin TTA’daki genel kullanımları, ağız bölgelerine göre yoğunluk haritaları ile karşılaştırılmıştır:

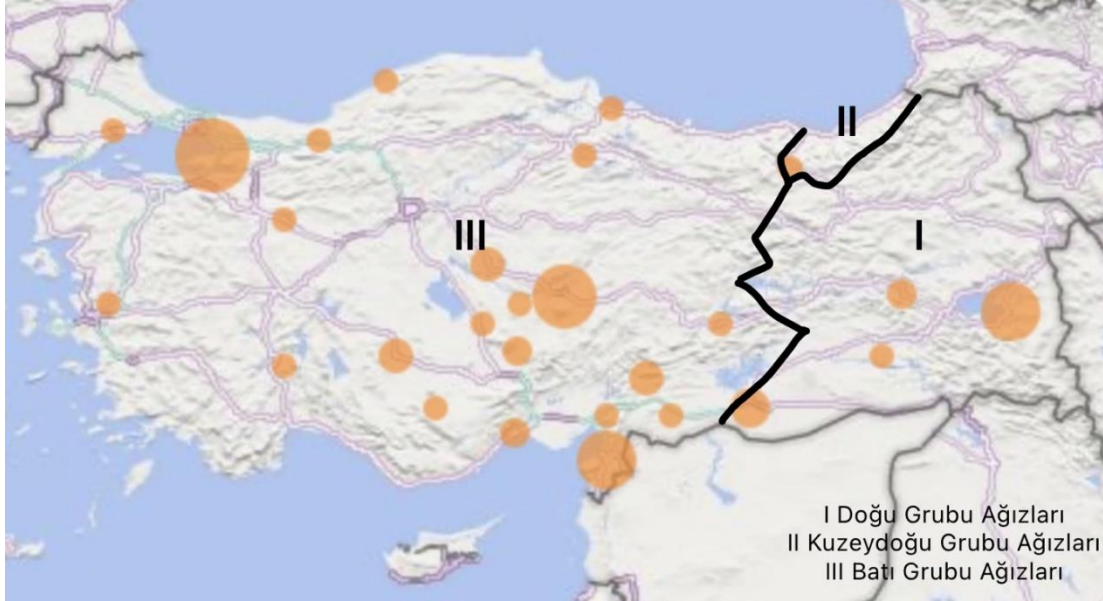
Şekil 11: TTA’da Avrat Sözcüğünün Yoğunluk Haritası

Avrat sözcüğünün kullanımına en yoğun Batı grubu ağızlarında rastlanılmıştır. Sözcüğün kullanımının Batı grubu ağızlarının VII, VIII ve I. alt gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir.

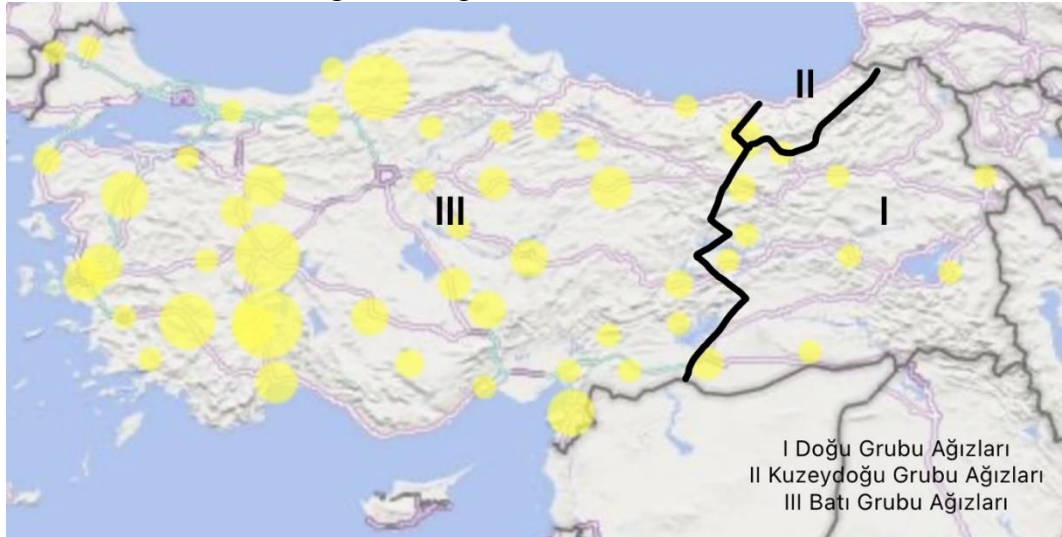
VII. alt gruptaki bütün ağızlarda sözcüğün kullanımına rastlanılmıştır. Avrat sözcüğünün VII. Batı grubu ağızlarının tümünde kullanılması ayırt edici bir niteliktir.

Şekil 12: TTA'da Bayan Sözcüğünün Yoğunluk Haritası

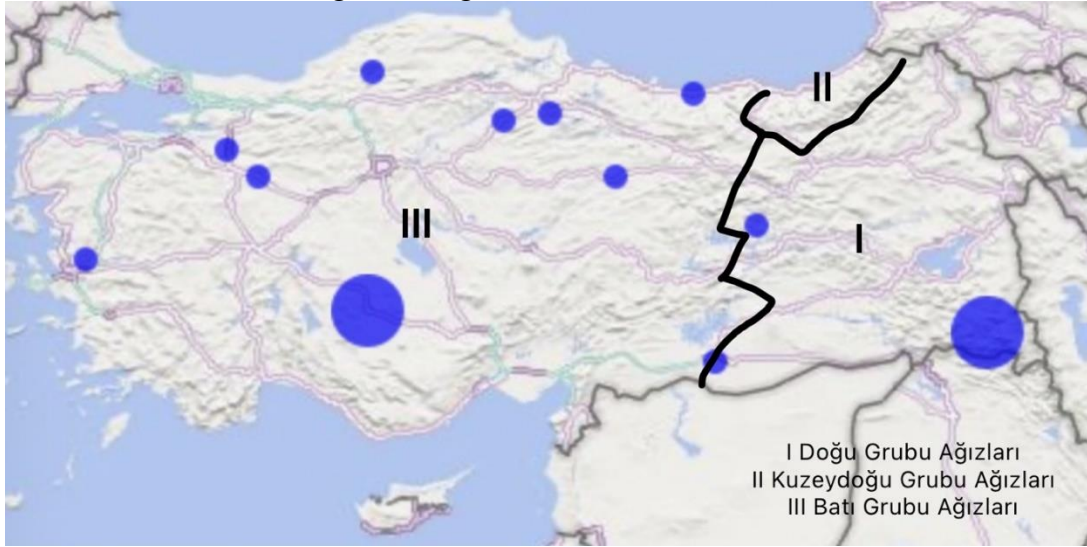
Bayan sözcüğünün en çok kullanıldığı ağız grubu Batı grubu ağızlarıdır. Batı grubu ağızlarının VII, I ve VIII. alt gruplarında sözcüğün yoğun bir şekilde kullanıldığı belirlenmiştir. Kuzeydoğu grubu ağızlarında avrat, bayan ve hanım sözcükleri yerine kadın ve karı sözcüklerinin tercih edilmesi ayırt edici bir niteliktir.

Şekil 13: TTA'da Hanım Sözcüğünün Yoğunluk Haritası

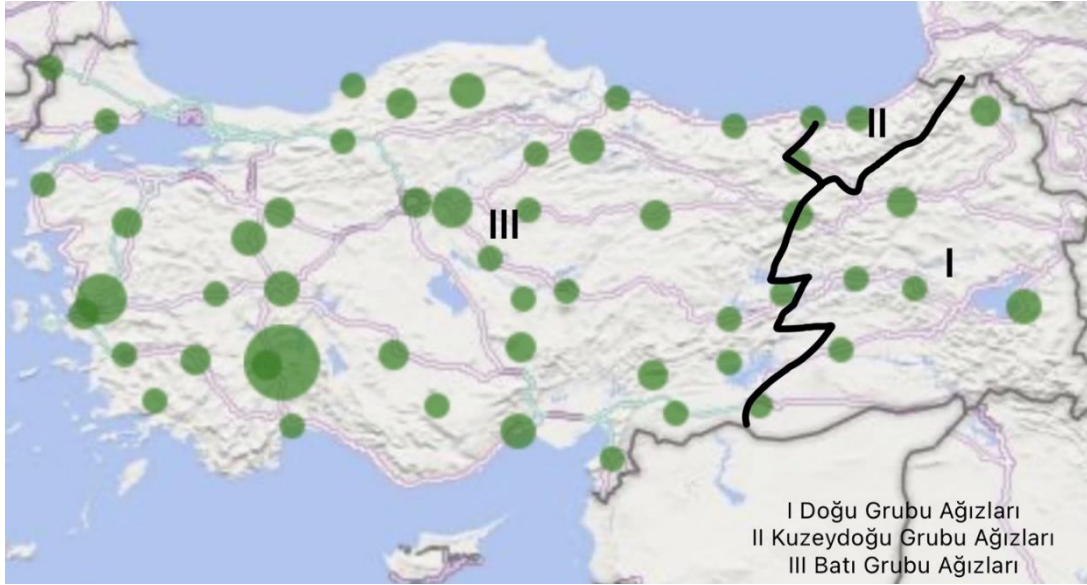
Hanım sözcüğü TTA'da kadın sözcüğünden sonra en çok kullanılan sözcüktür. Sözcük Kuzeydoğu grubu ağızları haricinde yaygın bir kullanıma sahiptir.

Şekil 14: TTA'da Hatun Sözcüğünün Yoğunluk Haritası

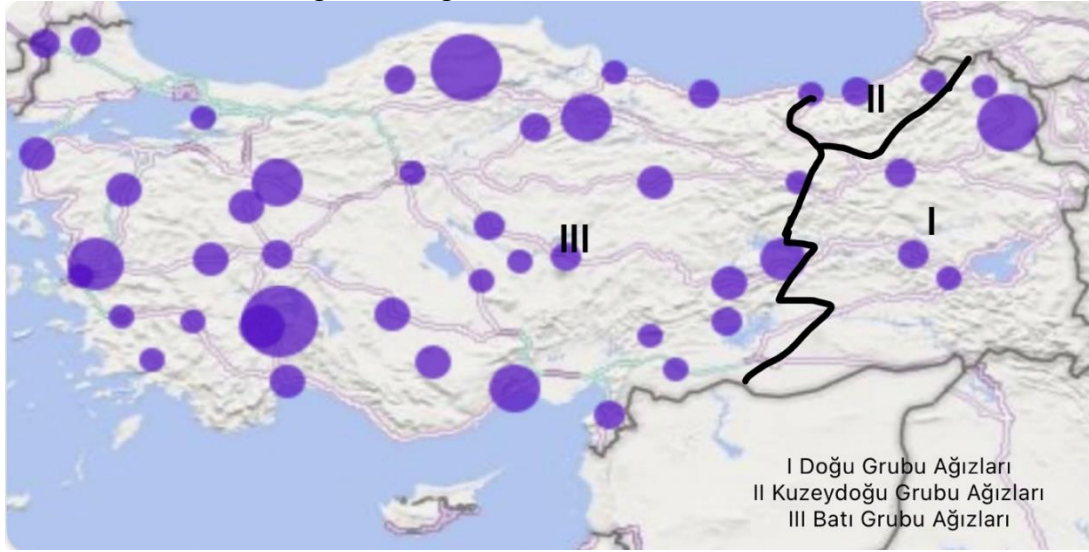
Hatun sözcüğünün kullanımı Batı grubu ağızlarında diğer ağız bölgelerine göre daha yaygındır. Sözcüğün Kuzeydoğu grubunda kullanımına rastlanılmamıştır.

Şekil 15: TTA'da Kadın Sözcüğünün Yoğunluk Haritası

TTA'da bütün ağız bölgelerinde "kadın" sözcüğün yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 16: TTA'da Karı Sözcüğünün Yoğunluk Haritası

TTA'nın bütün ağız bölgelerinde karı sözcüğün yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmada TTA'da “avrat, bayan, hanım, hatun, kadın ve karı” sözcüklerinin anlamlarına, kullanım oranlarına ve ağız bölgelerdeki dağılımlarına bakılmıştır. Bu özelliklerin TTA için ayırt edici bir nitelik taşıyıp taşımadığı incelenmiştir. Ağızlarda sözcük seçimini etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. TTA'da sözcük seçiminin nasıl şekillendiğini anlamak için ağızlarda sözcük seçimini etkileyen unsurların araştırılması gerekmektedir. TTA ve sözcük seçimi ilişkisi incelenip bir bütün olarak ortaya konulmaya çalışıldığında bu makalenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

- Adams, James N. "Latin words for 'Woman' and 'Wife'". *Glotta*, 3/4 (1972), 234-255.
- Baron, Dennis. *Grammar and Gender*. New Haven: Yale University, 1986.
- Bebout, Linda. "Asymmetries in Male/Female Word Pairs: A Decade of Changes". *American Speech*, 70/2 (1995), 163-185. <https://doi.org/10.2307/455814>
- Çağatay, Saadet. "Türkçede "Kadın" için Kullanılan Sözcükler". *TDAY-B*, 10 (1962), 13-49.
- Karahan, Leyla. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Labov, William. The Intersection of Sex and Social Class in the Course of Linguistic Change. *Language Variation and Change*, 2/2 (1990), 205-254. <https://doi:10.1017/S0954394500000338>
- Lakoff, Robin. "Language and Woman's Place". *Language in Society*, 2/1 (1973), 45-80. <https://doi:10.1017/S0047404500000051>
- Miller, Casey - Swift, Kate. "Words and Women. New Language in New Times". Reprint: Anchor Press, 1977.
- Pilancı, Hülya. "Anadolu Ağızlarında Kadın İçin Kullanılan Sözcükler Üzerine Bir İnceleme". *Kadın/Woman*, 3/2 (2000), 71-83.
- Sakaoğlu, Saim. "Anadolu'da Eşlerin Birbirlerine Seslenme Sözcükleri". 7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu. (2014, Ekim-16-18), Fırat Üniversitesi, 2014.
- TDK, Türk Dil Kurumu. *Derleme sözlüğü (Cilt I-VI)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- TDK, Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 01 Nisan 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- Uçar, Melike. "Ağızlarda Kadın Söz Varlığı Üzerine Bir Tasnif Denemesi". *Turkish Studies*, 87/9 (2013), 2465-2485. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5172>
- Yıldırım, Nilüfer. *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hitaplar*. Ankara: Kesit Yayınları, 2022.
- Yılmaz, Ayfer. "Türk Kültüründe Kadın". *Milli Folklor*, 16/61 (2004), 111-123.
- Zülfikar, Hamza. "Kadın, Hanım ve Benzeri Adlar Üzerine". *Türk Dili*. 434 (1988), 97-102.